

ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODI

Abdul Majid Qabchaq

Afgʻoniston fuqarolarini oʻqitish talim markazi
oʻzbek tili va adabiyoti yoʻnalishi talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Alisher Navoiyning hayot yoʻli va ijodiy faoliyati yorqin misollar asosida soʻz boradi.

Kalit soʻzlar: maʼnaviy kamolot, Xuroson, jahon adabiyoti, Temuriylar saroyi, sheʼriyat, sadoqat, Kobul, Davlatshoh Samarqandiy, chigʻatoy ulusi, Qobuliy, Gʻaribiy, mutafakkir.

Alisher Navoiy oʻzbek adabiyoti va madaniyati tarixidagi ulugʻ siymolardan biri hisoblanadi. Zamondoshlari uni “Nizomiddin Mir Alisher” deya ulugʻlaganlar. “Nizomiddin” - din nizomi deganidir. Koʻpincha, mansab egalariga nisbatan aytilgan “mir” - amir demakdir. Nizomiddin Mir Alisher Navoiy- shoir, mutafakkir, jahon adabiyotining yetuk siymolaridan biri, davlat arbobi, faylasuf boʻlgan.

Alisher Navoiy 1441-yil 9-fevral kuni Xuroson davlatining poytaxti - hozirgi Afgʻoniston hududidagi Hirot shahrining Bogʻi Davlatxona mavzesida tugʻildi. Otasi Gʻiyosiddin Muhammad - Temuriylar saroyida xizmat qilgan, oʻz davrining obroʻli kishilaridan biri boʻlib, oʻgʻlining tarbiyasi va taʼlimiga jiddiy eʼtibor bergan. Onasi esa Kobul amirzodalaridan Shayx Abusaid Changning qizi ekanligi juda koʻp manbalarda aytiladi.

XV asrning yetuk adabiyotshunos olimlaridan biri boʻlgan Davlatshoh Samarqandiy “Tazkirot un-shuaro” (“Shoirilar tazkisasi”) nomli asarida Navoiyning otasi haqida “Navoiyning otasi Abdulqosim Boburning ishonchli kishisi Chigʻatoy ulusi ulugʻlaridan edi”, deya qisqacha maʼlumot berib oʻtgan.

Boʻlajak shoirning sheʼriyatdagi birinchi ustozlari togʻasi Mir Sayyid Qobuliy va Muhammad Ali Gʻaribiylar boʻlgan. Navoiy ular haqida “Majolis-un nafois”da, xususan, Qobuliy haqida: “Yaxshi tabʼi bor erdi, turkchada mayli koʻproq erdi...”

deya, G'aribiy haqida esa: "Xush muxovara (xushsuhbat) va xushxulq va dardmand yigit erdi. Ko'proq sozlarni yaxshi chalar erdi. Uni va usuli xo'b erdi. Musiqiy ilmidin ham xabardor erdi..."deya qisqacha to'xtalib o'tgan.

1447-yilda Shohrux Mirzo vafot etadi. Temuriy shahzodalar o'rtasida toj-taxt turli ziddiyatlar tug'ilib, yurtda talato'plar boshlanganda kichik bola Alisherning oilasi ham ko'p insonlar qatori yurtni tark etadi. Yo'lda yosh Alisher buyuk tarixchi Sharafiddin Ali Yazdiyini uchratadi. Tarixchi Alisher bilan tanishadi, uning ilmi va farosatini olqishlaydi, duo qiladi (bu voqea tarixnavis yozuvchi Mirkarim Osimning "Zulmat ichra nur" qissasida ham keltirilgan). 1452-yili Shohruxning nabirasi Abulqosim Bobur Hirot taxtiga o'tiradi. G'iyosiddin Muhammad Sabzavor shahriga hokim qilib saylanadi, biroq oradan ko'p o'tmay vafot etadi. Bu vaqtda esa Alisher endigina 12 yoshga qadam qo'ygan edi. Abulqosim Bobur Alisher va uning maktabdosh do'sti Husayn Boyqaroni o'z qaramog'iga oladi. 1457-1463-yillarda Navoiy Mashhad madrasalarida ta'lim oladi.

1463-yilda esa Hirotga qaytadi. Bu vaqtda mamlakatda taniqli shoir bo'lib qolgan Alisher Navoiyni Abu Said ta'qib qilib, Hirot dan chiqarib yuboradi. Shoir Samarqandga ketishga majbur bo'ladi. Alisher Navoiy Samarqandda 1465-1469-yilning bahorigacha yashadi, Fazlulloh Abu Lays madrasasida o'qib, turli fanlarga oid bilimlarini yanada chuqurlashtirdi. 1500 yillarda shoirning hayot sharoiti qiyinlashadi. Salomatligi yomonlashadi, biroq u ijoddan to'xtamaydi. 1501-yil 3-yanvarda Navoiy kasallikdan vafot etadi. Hirot xalqi buyuk shoir uchun 7 kun davomida motam tutadi. Hazrat Navoiyning vafotini eshitgan borki, dunyoning barcha tomonlaridan eshitgan, bilgan kishilar oqib keldi.

Shoir ijodiyoti Alisher Navoiy ikki tilda mukammal ijod qilgan. Turkiy tilda "Navoiy", forsiy tilda esa "Foniy" taxalluslarini qo'llagan.

Alisher Navoiyning adabiy va ilmiy merosini 4 faslga bo'lish mumkin:

1. Devonlari.
2. Dostonlari.
3. Forsiy tildagi she'riy merosi.

4. Ilmiy-filologik, nasriy va tarixiy asarlari.

Alisher Navoiyning o'zbek tilida yaratgan she'riy merosi asosan "Xazoyin ul-maoniy" devoniga jamlangan. Asar 4 qismdan iborat. Devonning birinchi qismiga "G'aroyib us-sig'ar" ("Bolalik g'aroyibotlari"), ikkinchi qismiga "Navodir ushshabob" ("Yigitlik nodirotlari"), uchinchi qismiga "Badoye' ul-vasat" ("O'rta yosh badialari") va nihoyat, to'rtinchi qismiga "Favoyid ul-kibar" ("Keksalik foydalari") degan nomlar berildi. "Xazoyin ul-maoniy" inson bolasining murakkab va yuksak tafakkuri hamda behisob his-tuyg'ulari bilan bog'liq minglarcha she'r va o'nlarcha she'r turlarini o'z ichiga olgan majmua bo'lib, Sharq adabiyoti tarixida noyob hodisadir. Bu xil majmua Alisher Navoiyga qadar Amir Xisrav Dehlaviy tomonidagina tuzilgan. Ushbu devonga kirgan minglarcha she'rlarni Alisher Navoiy butun umri davomida turli sharoitlarda, har xil sabablar bilan yozgan bo'lib, ular shoir hayoti va u yashagan davr bilan sonsiz-sanoqsiz iplar orqali bog'langan. Alisher Navoiy "Xazoyin ul-maoniy" ga qadar "Ilk devon", "Badoye' ul-bidoya", "Navodir un-nihoya" devonlarini tuzgan. "Xazoyin ul-maoniy" ana shu 3 devonga kirgan hamda "Navodir ul-nihoya" tuzilgandan keyin yozilgan she'rlar asosida yuzaga kelgan.

Alisher Navoiy butun ijodi davomida turli janr va yo'nalishlarda salmoqli ijod qilgan. Nasrda ham, nazmda ham yetuk asarlar yaratgan. Nasrda Navoiy asosan ijtimoiy-siyosiy, axloqiy-ta'limiy va ilmiy-falsafiy, iqtisodiy yo'nalishlarda qalam tebratgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *Izzat Sulton. Navoiy haqida ikki maqola. Asarlar. 1-jild.*
2. *Alisher Navoiy asarlari · Alisher Navoiy (Foniy). Sittai zaruriya · Alisher Navoiy g'azallariga sharhlar ... Mukammal asarlar to'plami.*
3. *[Alisher Navoiy \(1441-1501\) - saviya.uz](http://saviya.uz)*